

О.І. Чекан, ст. гр. ПВШ-11-Г1
Науковий керівник: Н.О. Приходькіна,
к.п.н., ст. викладач Інституту
менеджменту та психології ДВНЗ
«УМО» НАПН України

КАТЕГОРІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

Анотація. У статті розглядається сутність «педагогічної майстерності», визначено її складові. Автором зроблено висновок про те, що педагогічна майстерність викладача вищого навчального закладу є складовою професіоналізму фахівців, від рівня якої залежить якість підготовки фахівців у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: педагогічна майстерність, викладач вищої школи.

Аннотация. В статье рассматривается сущность «педагогического мастерства», определены его составляющие. Автором сделан вывод о том, что педагогическое мастерство преподавателя высшего учебного заведения является составляющей профессионализма специалистов, от уровня которой зависит качество подготовки специалистов в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, преподаватель высшей школы.

Annotation. The article deals with the essence of «pedagogical mastery», its components are defined. The author has made a conclusion that a higher educational establishment teacher's pedagogical mastery is an indispensable component, the level of which influences the specialists' training quality at higher educational establishment.

Key words: pedagogical skill, teacher of the higher school.

Актуальність. В умовах модернізації системи освіти в Україні особливої актуальності набуває проблема розвитку професійної майстерності викладачів вищої педагогічної школи.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що ефективна підготовка педагогічних працівників є одним із центральних завдань вищої школи, керуючим принципом державної освітньої політики. Особлива увага відводиться викладачам вищих навчальних закладів, які покликані вирішувати складний комплекс питань у системі відтворення кадрового потенціалу освіти, формування творчого та успішного фахівця, впевненого у своїх знаннях, активного, комунікабельного. А розв'язання цих завдань під

силу тільки висококваліфікованому викладачеві, що володіє відповідною теоретичною та методичною підготовкою, має необхідні особистісні якості.

Сучасний викладач повинен уміти сам і навчити студентів засвоювати знання, критично осмислювати здобуту інформацію, прагнути до самовдосконалення, наукового пошуку, творчої активності. Йдеться про професійну майстерність викладача вищої школи.

Система підготовки викладачів вищих навчальних закладів не задовольняє сучасних потреб суспільства: значна частина спеціалістів, які працюють на посадах викладачів, не має необхідної загальнотеоретичної підготовки, не володіє спеціальними знаннями з педагогіки та психології.

На жаль, ознайомлення з відповідною науково-педагогічною літературою, а також практикою роботи вищої школи засвідчує, що значна кількість спеціалістів означених навчальних закладів не тільки не виявляє належної професійної підготовки, але й помилково вважає, що її підвищення для них не є актуальним. Крім того, у цієї категорії викладачів нерідко спостерігається стійке небажання оволодівати основами педагогічної майстерності. У свою чергу застосовувані сьогодні підходи до професійно-педагогічної майстерності малоефективні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми професійної підготовки приділяють увагу такі дослідники: особливостям професійної підготовки фахівців (С.Архангельський, І.Лернер); теоретичним і методологічним основам професійної освіти (А.Алексюк, К.Астахов, С.Батишев, І.Зязюн, В.Козаков, Н.Ничкало, В.Гриньова); проблемам діяльності закладів професійної освіти (В.Безруков, А.Беляєва, Р.Гуревич); організації навчального процесу у вищому навчальному закладі (С. Архангельський, В.Безпалько, В.Галузинський, І. Тихонов).

Проте недостатньо уваги приділяється діяльності викладачів вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічна майстерність розглядається як високий рівень оволодіння педагогічною діяльністю, який досягається на основі глибоких професійних та загальних знань, певного досвіду, умінь та навичок і творчого підходу, що забезпечує її успішність. Досягнення педагогічної майстерності обумовлюється наявністю у педагога комплексу професійних знань, широкого кругозору, сформованої педагогічної свідомості, професійно значущих особистісних якостей та великого досвіду роботи [4].

За визначенням І.Зязюна, педагогічна майстерність – це комплекс якостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога [6].

У якості основного підходу, визначаючи сутність діяльності професіонала-майстра слід розглядати її як професійно цілеспрямовану, індивідуально-творчу та оптимальну.

Дослідники вважають, що головними складовими педагогічної майстерності є такі компоненти:

- професійна спрямованість;
- професійне знання предмету, методики його викладання;
- педагогічні здібності;
- педагогічна техніка [2].

Дамо їм характеристику.

Професійна спрямованість виявляється у позитивному відношенні до професії, бажання удосконалитись. Визначають такі стадії розвитку професійної спрямованості:

- виявлення інтересу до професії як відображення потреби її набуття;
- формування стійкого інтересу до професійної діяльності;
- формування цілеспрямованості в оволодінні основами педагогічної майстерності викладача;

- становлення комплексу якостей, які є професійно значущими для праці викладача вищого навчального закладу.

Професійні знання – знання предмету, що викладається, його методики, педагогіки та психології, а також уміння синтезувати науки, які вивчаються.

Педагогічні здібності – узагальнена сукупність таких індивідуально-психологічних особливостей особистості педагога та особистісних якостей та станів, які забезпечують досягнення високих результатів у педагогічній діяльності.

Н.Кузьміна визначає їх як індивідуальні, стійкі якості особистості, які складаються у специфічній чуттєвості до об'єкту, засобам та умовам діяльності і знаходженню найбільш продуктивних способів отримання результатів, що шукаються.

Від викладача вимагаються не тільки певні природні задатки, але, перш за все, великі розумові, фізичні, часові та емоційно-вольові затрати, які стимулюють розвиток професійних здібностей. Такої багатопланової, розгорнутої кваліфікаційної характеристики не має ніяка інша професія. Тому викладач вищої школи повинен володіти різнобічними здібностями організатора, оратора, універсала, аналітика, психолога; володіти чіткою логікою педагогічного процесу та виховання, літературним усним та писемним мовленням, тобто бути висококомпетентним фахівцем не тільки у своїй вузькопрофесійній галузі.

Особливу увагу дослідники приділяють значенню перцептивно-рефлексивних здібностей. Як вважає Н.В.Кузьміна, рефлексивний рівень педагогічних здібностей включає три види чуттєвості: чуття об'єкту, чуття міри та такту, чуття причетності.

Педагогічна техніка уявляє собою форму організації поведінки викладача, яка включає дві групи умінь: уміння управляти собою та уміння взаємодіяти у процесі вирішення педагогічних задач. Перша група умінь –

володіння тілом, емоційним станом, технікою мови. Друга – дидактичні, організаційні, володіння технікою контактної взаємодії.

Педагогічну техніку ще розглядають, як комплекс умінь, які необхідні педагогу у його діяльності для ефективної взаємодії з людьми в інших ситуаціях: мовленнєві уміння, пантоміміка, уміння управляти собою, доброзичливий, оптимістичний настрій (за Л.Рувінським).

Педагогічна техніка може бути представлена наступними уміннями та навичками:

- вибір правильного тону та стилю у поведінці з вихованцями та іншими суб'єктами педагогічної взаємодії;
- управління їх увагою;
- чуття темпу;
- володіння словом, правильною дикцією, диханням, мімікою та жестами;
- управління своїм тілом;
- регулювання свого психічного стану (виклик «на замовлення» чуття подиву, радощів, обурення та ін.);
- володіння технікою інтонування для вираження різних почуттів;
- яскрава передача інформації.

Педагогічну майстерність доцільно розглядати не тільки як високий ступінь оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками, але і як відповідність певної сукупності вимог, що висувається перед викладачем вищого навчального закладу системою освіти України.

Викладач вищого навчального закладу – це особистість у професорсько-викладацькому колективі вищого навчального закладу, який виконує різноманітні завдання відповідно до своїх посадових обов'язків. Він здійснює процес підготовки, який уявляє собою високорозвинену, багатоаспектну систему, основними функціями, якої є виробництво, передача та розповсюдження знань. У відповідності з ними визначаються три основні

складові викладацької діяльності: науково-предметна; психолого-педагогічна; культурно-просвітницька. При цьому центральним компонентом загальної структури професійної компетентності поряд з іншими, безумовно, є саме педагогічна складова, як посередник, зв'язуюча ланка, цілеспрямований початок всієї загальної професійної компетентності. Адже, викладач ВНЗ – це, перш за все, особистість, яка за змістом своєї професійної діяльності повинна володіти сукупністю професійних якостей.

Щоб стати кваліфікованим викладачем вищого навчального закладу необхідно мати чітко особистісно-професійну позицію, яка виявляється у наступних установках.

Особливо значущими є наступні:

- ставлення до студентів – установка на розуміння, співпереживання, на відносну їх незалежність та самостійність, на виявлення та використання їх творчого потенціалу;
- ставлення викладача вищого навчального закладу до самого себе – установка на зацікавленість у успішній навчально-виховній роботі, орієнтація на професійне та особистісне зростання та самоаналіз, самовдосконалення.

Професійне зростання починаючих викладачів (до них належать викладачі вищих навчальних закладів, які мають стаж науково-педагогічної роботи 3-5 років).

В процесі аналізу досліджень по даній проблемі з'ясовано, що становлення починаючих викладачів вищих навчальних закладів здійснюється ефективніше при використанні системи додаткових заходів.

До основних напрямів професійного навчання починаючих педагогів вищих навчальних закладів відносяться:

- підвищення їх теоретичних знань;
- оволодіння вузівською педагогікою, обґрунтованими методами викладання.

У теоретичному навчанні починаючих викладачів нагальне значення має самостійна робота по детальному оволодінню змістом навчальної дисципліни.

Водночас пошук ефективних шляхів оптимізації формування професійної майстерності вимагає розуміння його основ та сутності. Так, у педагогічній енциклопедії цьому феномену дається таке визначення: "Майстерність педагогічна – високе мистецтво виховання і навчання, що потребує постійного вдосконалення, доступне кожному педагогу, який працює за покликанням і любить дітей [4]". Суть поняття відображено в словах "високе мистецтво виховання і навчання, що потребує постійного вдосконалення". Більше того, "Педагогічна майстерність" представлена як "... високе мистецтво виховання і навчання, яке постійно вдосконалюється, доступне кожному педагогу, який працює за покликом і любить дітей. Педагог – майстер своєї справи – це спеціаліст високої культури, який глибоко знає свій предмет, добре знайомий із відповідними галузями науки або мистецтва, розуміється на питаннях загальної й особливо дитячої психології, досконало володіє методикою навчання й виховання" [4].

Певний інтерес представляє класифікація вмінь учителя як основи педагогічної майстерності, розроблена англійським ученим І. Врагом. Автор виділяє такі групи здібностей і вмінь [1, с. 64]:

- уміння працювати в групах із широким спектром здібностей учнів;
- спрямованість на учнів у процесі навчання з індивідуальним підходом до кожного;
- здатність керувати роботою малих груп;
- готовність до керівництва індивідуальними заняттями;
- уміння працювати з обдарованими і здібними учнями, а також із відстаючими учнями;
- врахування індивідуальних особливостей дітей і їхніх релігійних, культурних та соціальних уподобань;

- здатність до управління навчальною динамікою учнів із використанням засобів, які відповідають індивідуальним ситуаціям.

Про співвідношення професійної компетентності і педагогічної майстерності вичерпну відповідь дав А.С. Макаренко. Відкидаючи твердження про повну залежність педагогічної майстерності від уроджених особливостей і задатків, він доводив її зумовленість рівнем професійної компетентності. А.С. Макаренко вважав, що педагогічна майстерність – це високе мистецтво навчання й виховання, яке постійно вдосконалюється, доступно кожному педагогові, в основі його лежать професійні знання, вміння й здібності [5]. Педагогічна майстерність, заснована на вміннях, кваліфікації, на його думку, – це знання педагогічного процесу, вміння його побудувати, надати руху [1, с. 234]. Розвивається вона на основі практичного досвіду. Але не будь-який досвід стає джерелом професійної майстерності. Таким джерелом є тільки праця, осмислена з погляду сутності, цілей і технології діяльності, це сплав індивідуально-ділових якостей і професійної компетентності педагога.

В інших дослідженнях педагогічна майстерність тлумачиться як високий рівень професійної діяльності. Її категоріями є такі показники, як науковість, творчість, демократичність, гуманність, результативність, оптимальний характер тощо.

Наведені приклади визначення сутності педагогічної майстерності дозволяють зробити висновок, що з цього питання у науковців ще немає однозначної думки. Одні автори вважають, що це якісні характеристики особистості, другі – що це система знань, умінь і навичок, треті об'єднують і те, й інше разом тощо.

Таким чином, узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду дає можливість визначити педагогічну майстерність як своєрідний сплав особистісної культури, знань і світогляду викладача, його всебічної теоретичної підготовки з досконалим володінням прийомами навчання й

виховання, педагогічною технологією та передовим досвідом. Його діяльність ґрунтується на свідомому бажанні стати майстром педагогічної справи, переконанні в тому, що майстерність забезпечує не лише високу результативність праці, а й почуття задоволення, утвердження себе як фахівця високого ґатунку. Основними критеріями оцінювання професійної майстерності педагога є комплекс якостей, пов'язаних із професійною підготовленістю, професійною діяльністю, її результативністю, пошуковою науково-дослідницькою активністю, гностичними, комунікативними та організаційними функціями педагогічної роботи.

Розвиток професійної майстерності в освітньому просторі вищої школи вимагає, насамперед, чіткої уяви її структурних компонентів, що в слугує основою для формування необхідного якісного утворення. Слід підкреслити, що в цьому питанні також відсутня єдина думка. Так, наприклад, запропонована Н.М. Тарасевич [4] структура педагогічної майстерності включає такі взаємопов'язані елементи, як педагогічна направленість, система професійних знань, здібності до педагогічної діяльності, педагогічна техніка.

Водночас ми погоджуємося з точкою зору І.А. Зязюна, що педагогічна майстерність не зводиться тільки до діяльності і не обмежується високим рівнем теоретичної і методичної підготовки педагога, а й передбачає особистісні його якості, його позицію, "здатність виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації власної системи цінностей [6, с. 29]". Крім того, майстерності притаманна наявність найвищої форми активності у професійній діяльності, що базується на принципах гуманізму, толерантності й емпатії. Основними елементами педагогічної майстерності, на думку вченого, є гуманістична спрямованість діяльності вчителя, його професійна компетентність, педагогічні здібності і педагогічна техніка. При цьому наголошується, що теоретичним підґрунтям професійної майстерності є професійна компетентність, а педагогічна майстерність є невід'ємною

складовою структури особистості фахівця. У свою чергу, педагогічні здібності забезпечують інтенсивність професійного зростання, а педагогічна техніка дає змогу виявити і розвинути внутрішній потенціал педагога [6, с. 34].

Водночас структура професійної майстерності націлює на вдосконалення не тільки знаннєвого тезауруса й методичної підготовки викладача, а й розвитку його професійно-особистісних якостей як глибинної основи його фахових умінь, формування готовності до систематичного самовдосконалення.

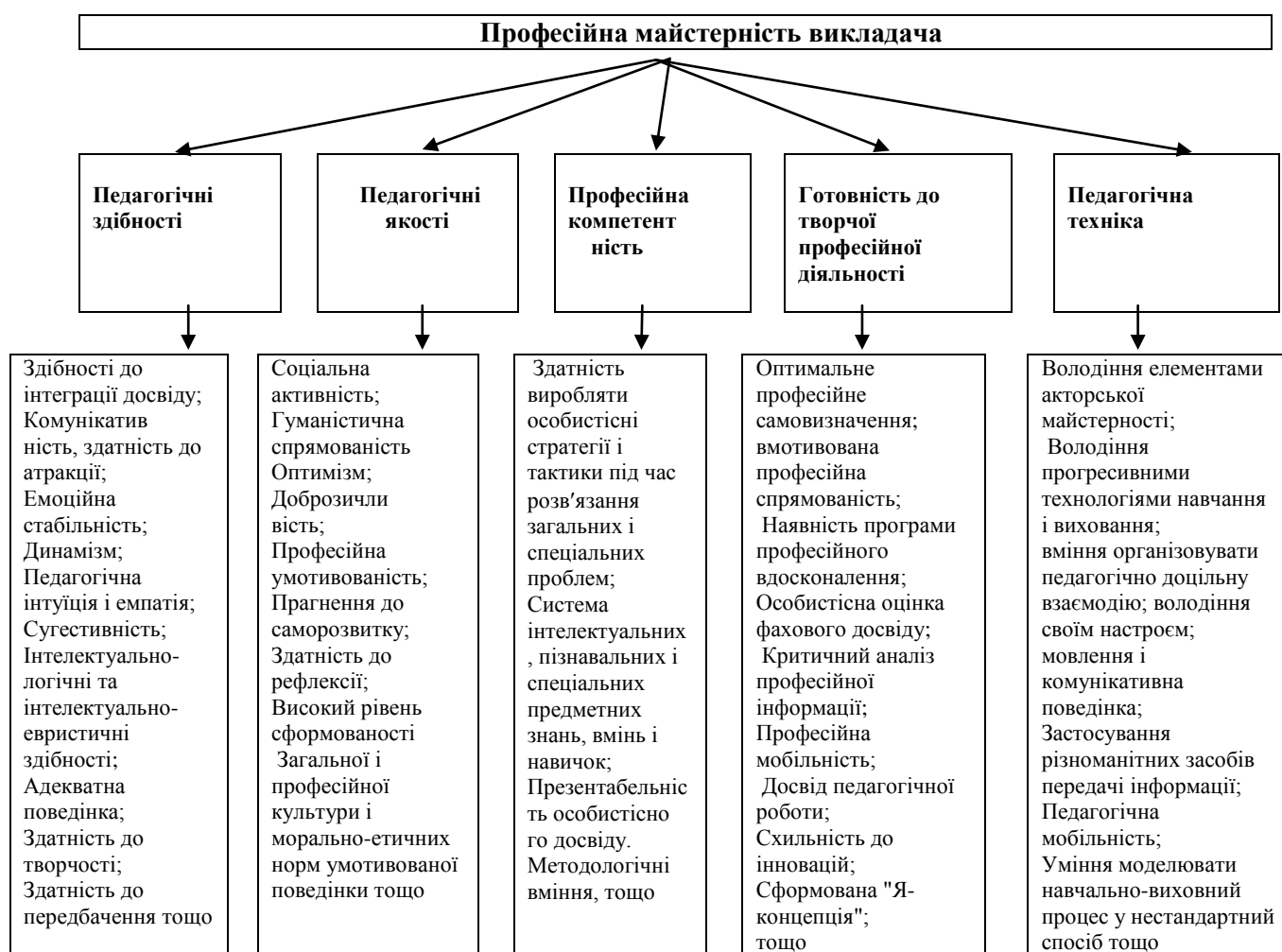

Рис.1.1. Структура професійної майстерності викладача вищого навчального закладу

Педагог, який не розвивається, ніколи не виховає творчу особистість, не здатен своєчасно адаптуватися до змін, що відбуваються в системі освіти, не

володіє комунікативними навичками, не вміє знайти своє місце в соціумі. Проте, не створено ефективних умов, які б активізували професійно-пізнавальний пошук фахівців, що сприяє розкриттю їхніх творчих сил, самостійності, нового, наукового стилю мислення. Не повною мірою використовується в практиці роботи вищої школи ідея саморозвитку індивідуальності шляхом самопізнання та самовиховання, розуміння того, що тільки в творчій перетворювальній діяльності з найбільшою повнотою розкриваються індивідуальні якості особистості, може відбутися професіонал-майстер. Цей процес можливий лише при наявності спонукальної мотивації як найбільш дієвого джерела й рушійної сили професійного зростання.

Висновки. Отже, у статті проаналізовано поняття "педагогічна майстерність". Аналіз літератури дозволив визначити складові педагогічної майстерності. Все вищевикладене дає змогу стверджувати про те, що педагогічна майстерність викладача вищого навчального закладу є складовою професіоналізму фахівців, від рівня якої залежить якість підготовки фахівців у вищому навчальному закладі. Незважаючи на значну кількість досліджень і накопичений досвід, проблема професійної майстерності викладача вищого навчального закладу у сучасних умовах вимагає нових, більш ефективних підходів до свого розв'язання.

Література

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : Методичний посібник для студентів магістратури / Вітвицька С.С. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
2. Есарева З.Ф. Особенности деятельности преподавателя высшей школы / З.Ф. Есарева – Л. : Изд-во ЛГУ, 1974, 1974. – 276с.
3. Жуков В.М. Критерии оценки деятельности преподавателя вуза./ В М.Жуков // Ветеринария. – 1994. - №7. – С. 45-49
4. Занина Л.В. Основы педагогического мастерства / Занина Л.В., Меньшикова Н.П. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 288с.
5. Макаренко А. С. Соч. в 7 т. – М.:Академия пед.наук Рефер, 1958. – Т.5 .– 558 с.
6. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи [За ред. І.А. Зязюна]. – К. : Віпол, 2000. – 636 с.